

Кои са най-честите проблеми, които водят децата в консултацията

Текстът е част от книгата „Психологично консултиране на деца, юноши и родители”, издание на ЦПСП, 2007г., София

Автор Диана Циркова, д.п., психотерапевт, GSM 0886341394

e-mail:dianatsirkova@yahoo.com

Страданието е онова, което води децата и техните родители в консултативния кабинет. Кое кара децата да страдат? Една от най-честите причини за страдание е **раждането на ново дете** в семейството. Родителите в много случаи трудно свързват новопоявили се проблеми на детето с раждането на друго дете в семейството. Те се придържат към илюзорната представа, че е възможно раждане на второ (или трето) дете, без това да породи ревност у голямото дете. На каква възраст е голямото дете няма никакво значение. Раждането на друго дете в семейството е едно от най-големите и тежки изпитани в живота на детето. То събужда ревност, завист, ярост, желание да навредиш и цяла палитра от враждебни чувства. Важно е не да се намерят начини тези чувства да бъдат предотвратени, защото това е невъзможно, а да бъдат разбрани техните мотиви и съдържание. За да илюстрира как се чувства детето, когато разбере, че в семейството ще се появи още едно дете, австрийският психоаналитик, Хелмут Фигдор, работил в психоаналитично-педагогическа консултация за деца и родители във Виена, използва следното сравнение: “Представете си, че една жена, която живее със своя мъж, един ден му казва: ”Скъпи, аз се запознах с един мъж, когото много обикнах. Но ти не трябва да се безпокоиш, защото аз обичам много и теб. И така, сега ние ще живеем тримата”. Извинете, но в тази ситуация мъжът би стегнал един куфар – своя или на жена си. А какво да прави детето? То е принудено да изтърпи болката от загубата на привилегията да бъде единствения любим, а също така чувства ревност, обида и ярост”.¹

Децата не могат да предотвратят раждането на други деца в семейството, това не зависи от тях. Не може да им бъде спестена и ревността, през която ще преминат, разочарованието, че техните родители не са всесилни (когато се роди братче, а те са искали сестричка или обратно), важно е тези чувства да не бъдат забранявани, а легитимирани. Когато поставим въпроса за амбивалентното

¹ Г.Фигдор “Психоаналитическая педагогика”, изд. ИП, Москва, 2000, стр.66

отношение на детето към по-малкото дете, много често майките отричат и казват: “Но той/тя, толкова много искаше да има братче/сестриче, толкова много го обича, не е възможно да изпитва завист, ревност и т.н.” Само че едно е само да си представяш малкото братче, което във въображението ти е равностоен партньор в игрите или жива кукла, с която ще играеш и когато ти омръзне ще оставиш, друго е, когато това бебе се появи. То обсебва майка ти и всички, които доскоро са се занимавали само с теб, то е безпомощно, с него не може да се влезе в контакт, но то вече е реален съперник за любовта на родителите. В хода на консултациите родителите си спомнят за реплики, които са чули от голямото дете от рода на: “То е мръсно, трябва да го изперем в пералнята, то не ни трябва, веднага го върнете откъдето сте го взели” и т.н., и които са ги изплашили или пък детето е било наказано много строго за тях, и то вече не си позволява да дава израз на негативните си чувства. Но това не означава, че те не съществуват.

Друга причина за детското страдание е **раздялата** с родителите и най-вече с майката при постъпване в ясла и детска градина.

Тук е мястото да се изясни не само социализиращата роля на детската градина, а и нейното значение за психологическото развитие на детето. Според Д. Уиникът (Д. Уиникът, 2001), тръгването на детска градина е първото социално преживяване извън семейството. Там то ще срещне групата на своите връстници и ще завърже първите си приятелства. Това е първото преживяване на детето сред група от равни и така то се изправя пред необходимостта да развива умения за сътрудничество, за противопоставяне, за приемане на групови норми, зададени от институцията. В детската градина детето развива способности за създаване и поддържане на контакт с други възрастни, които не са от неговото семейство. Тук отново се поставя на изпитание връзката майка-дете, която вече е била проблематизирана в семейството от включването на бащата и други близки в живота на детето. Доколко майката е приела идеята, за други възрастни, с които да дели детето без да се разстройва, е един от показателите за адаптацията на детето към детската градина. Понякога трудната адаптация на детето е свързана с една прекалено голяма тревожност от страна на майката, предизвикана от раздялата. Доколко детето ще има проблеми в адаптирането си към новата среда зависи от три процеса, които са се развивали да този момент. Първият е по отношение на развитието на субекта на детето – доколко то се възприема като самостоятелно човешко същество, в каква степен изгражда концепция за себе си като за “Аз”,

отделен, но и свързан с реалността. Вторият е свързан с преживяванията му във връзката с майката – каква е била степента на фрустриране на тази връзка и как това е преживяно от детето. Третият процес е свързан със способността на детето да осъществява взаимоотношения, в които са включени няколко души. Трите процеса ще повлияят неговото присъединяване към детската градина, но те също така ще продължат да се развиват паралелно и в новата ситуация.

“През целия период между дома и детската градина протича двупосочен процес и стресовите, възникващи в едната *среда*, се появяват в разстройства на поведението в другата. Когато поведението на детето е разстроено вкъщи, учителката често може да помогне на майката да разбере какво става, благодарение на опита си с проблемите на детето в детската градина.”² Внезапен регрес на детето – като кризи в хигиената, забавяне на речта, трудности в храненето и съня, лоша моторна координация – може да насочи към нормални проблеми на развитието или към по-сериозни отклонения, когато тези нарушения са в преувеличен вид. Много често, когато ги забележат, детските педагози са тези, които първи говорят с родителите за това и ги насочват към специализирана помощ.

Тук трябва да споменем и влиянието на продължителната раздяла с майката в периода, когато детето е между 6 месеца и 3 години. Дж. Боулби (Боулби Дж., 2004) описва три стадия, през които преминава детето, докато трае раздялата във времето. Първият стадий е описан като “протестен” и се характеризира с интензивни прояви на страдание, гневен плач, търсене, опит да се открие майката и да бъде върната обратно. Когато на този етап детето се събере отново с майката, се наблюдават трудности в общуването – сякаш детето наказва майка си за нейното “изчезване”. След известен период общуването се възстановява, но дълго време детето остава чувствително към всяка друга раздяла в бъдеще. Вторият стадий е стадият на отчаяние. След израз на бурни емоции през първия стадий, сега детето става твърде тихо, затворено в себе си, нещастно и апатично. То престава да играе и губи интерес към всичко. Понякога възрастните, които се грижат за детето през този период, погрешно смятат, че то е престанало да се тревожи и се е успокоило. Всъщност детето е престанало да се надява, че майката ще се върне. Когато това се случи и майката се появи отново, то е загубило увереност, за известно време може да изпадне в депресия, още повече се привързва към майката. За да се възстанови

² Д. Уиникът, Детето, семейството, външният свят, изд. Лик, 2001, стр.216

детето преминава по обратния път през протестния период, което може да се разглежда като положителен сигнал за възстановяване. Третият, най-сериозен стадий, е откъсването. Ако след стадия на отчаянието, майката все още отсъства, детето сякаш се съвзема, оживява се, възстановява своя ритъм на живот и игра. Това също неправилно се разчита като възвръщане към нормално състояние. Защото възстановяването е привидно и цената е загубата на любовта към майката. Франсоаз Долто (Ф.Долто, 1993) препоръчва раздялата с майката да бъде придружена от много думи, описващи ситуацията, думи, адресирани към детето, независимо от неговата възраст, както от страна на майката, когато това е възможно, така и от страна на близките, които поемат грижата за детето, или медицинските екипи, които се грижат за детето при продължителния му престой в болнични заведения.

Специално място тук трябва да отделим на ситуацията на раздяла свързана с **развод между родителите**. Тази ситуация е свързана с много интензивни чувства на тъга, гняв, чувство за вина и страх при детето. Дори то да е приело обяснението, че “мама и татко не се обичат повече”, въпросът за раздялата между родителите стои пред него по друг начин: “Защо той или тя си тръгва от мен?”. Така детето преживява свой собствен “развод” с родителя. То тъгува силно, защото се разделя с човек, който е много важен за него и то го обича повече от всеки друг на света. Към тъгата, че родителят те изоставя, се прибавя болката, че не си достатъчно важен и достатъчно любим, за да задържиш родителя си въпреки, независимо от неразбирателството между двамата. Мисълта, че си “второстепенен” в любовния живот на развеждащия се родител и безпомощността да повлияеш на развода, водят до поява на агресивни чувства – гняв, ярост, желание за отмъщение. Можем да наблюдаваме, че детето ненавижда ту майката, ту бащата, а понякога и двамата заедно. Наред със съзнаваните афекти има и несъзнавани.

Съществуват и обвинения, които децата насочват към себе си. Несъзнаваният механизъм, който продуцира тази вина е свързан с преживяванията на детето преди развода, в ситуации, когато то е насочвало своята омраза към този родител. Това е ставало най-често в моменти на забрани и наказания, които родителя е трябвало да постави. Тогава в състояние на силен афект, детето желае изчезването на родителя (равносилно на неговата смърт). Тези пристъпи в нормални условия отминават бързо и се завръща потребността от любов и самата любов, но остава страхът, че “лошите мисли” и желания за смърт, могат да

предизвикат разплата. Ситуацията на развод актуализира тези минали преживявания и заминаването на единия родител може да се интерпретира от детето като отмъщение предизвикано от неговите различни по честота и интензивност желаниа за “изчезване”. Чувството за вина се засилва и от спомените, че много пъти в семейните скандали е бил включван въпроса за възпитанието на детето. Така то възприема себе си като реалната причина за конфликта.

Чувството за вина от своя страна поражда страх, страх от отмъщение и страх от силата на собствените разрушителни импулси. Дори когато детето не се чувства в голяма степен съучастник в причините за развода, то изпитва безпокойство за отношенията си и за напълно променената жизнена ситуация: “Ще виждам ли моя баща (моята майка)?”, “Къде ще живея?”, “Какво ще стане с моите приятели, ако трябва да се местим?” и много други вълнуващи въпроси. Това са тежки проблеми, които могат да причинят безсъние, липса на апетит, невъзможност за концентрация и запомняне, промени в настроението и т.н.

Наред с вече упоменатия страх от отмъщение, към тези екзистенциални страхове се отнася и страхът от загуба на другия родител, който се актуализира при всички деца на разведени, разделени или починали родители. Този страх може да бъде изразен със следните думи: “След като е възможно да загубя баща (майка си) си, мога да загубя и другия си родител. Ако майка ми повече не обича моя баща и го напуска, може би утре или след известно време, тя вече няма да обича и мен и ще си тръгне...” – приблизително такава е логиката на детето в ситуация на раздяла между родителите. В някои случаи родителите споделят, че след раздялата децата им стават “много послушни” и те намират това за много позитивно, за белег на порастване и зрялост. Но в срещата с детето насаме, на преден план излиза парализиращият страх, че родителят може да бъде загубен. Детето подтиска своите агресивни импулси, стреми се да избягва конфликтите на всяка цена, за да намали опасността да бъде изоставено.

Тези емоции – тъга, гняв, ярост, вина, страх – са типични, но и нормални. Не те сами по-себе си водят децата и родителите им в консултативния кабинет. Когато те се отричат, от възрастния или от детето, когато се negliжират, когато за тях не се говори, тогава настъпват проблемите. Тези емоции не само следва да се очакват при детето, те са задължителни за него в различна степен и форма, ако детето по принцип е психично здраво и е развило чувство на привързаност и любов към родителя, който си е отишъл. Децата винаги реагират на развода, защото той се

явява решаващо събитие за техния живот, събитие, към което никой човек, който обича, не може да остане равнодушен. Описаните чувства са не само опит да се покаже силата на душевната болка, но и опит за борба с тази болка и за възстановяване на душевното равновесие.

Тъгата позволява на детето да се примири със загубата и да се утеши. Ако тъгата не премине в дълбока депресия, тя постепенно преминава, давайки на детето утеха, че животът му продължава и то също продължава да означава много и за двамата си родители.

Гневът и яростта настъпва само когато е преживяно много голямо разочарование по отношение на човек, от който очакваш нещо приятно, удовлетворение и любов. Яростта в термините на Мелани Клайн, има значение на борба против “лошите” части на обекта, за да се възстановят добрите отношения с него. В нея се съдържа шанс за пречистване. За съпровождащите детето възрастни, при условие, че те не се чувстват застрашени или в опасност от детската агресивност, това е сигнал да се помогне на детето да възстанови надеждата си и вярата в преимуществото на доброто и любовта.

Ако родителите разкажат на детето причините за своята раздяла и при това стане ясно, че те не се разделят, за да му причинят зло или за да го накажат, това ще редуцира чувството за вина на детето. Като му дават възможност да поставя своите въпроси и тревоги относно бъдещето, като ги приемат сериозно и се отнесат към неговите страхове с уважение и разбиране, родителите помагат на детето да преодолее страховете си.

Каква друга проблематика, свързана с въпроса за раздялата на родителите, бихме могли да наблюдаваме? Отказ да се изпълняват изискванията на останалия родител, изискванията на учителката или учителите, проблеми със съучениците. Спрямо майката може да има големи атаки, преминавания към действие (груби, обидни думи, агресивни действия и др.) или изолиране от нея, сякаш детето се е освободило от всякакви задължения, свързани с привързаност и любов. Това се среща често през юношеството, когато страховете в детството са били прекомерни и парализиращи. Юношата често ги трансформира в рисково поведение и демонстративна независимост от родителите.